

Strane direktne investicije i ekonomski razvoj: Efekti priliva stranih direktnih investicija u BiH

Dr. sci. Eldin Begić

Razvojna agencija Unsko-sanskog kantona

Dr. sc. Azra Bišćević

Pravni fakultet Univerziteta u Bihaću

***Sažetak:** Oblik međunarodnog kretanja kapitala koji može imati značajniji efekt na ekonomski razvoj, pokrenuti privredu i potaknuti zapošljavanje jesu strane direktne investicije (FDI). Obim struktura i efikasnost investicija značajno utiču na razvoj ekonomije i društva. Argumenti u prilog stranim investicijama uveliko nastaju iz analize determinanti ekonomskog rasta, efikasnosti investicija i njihovom uticaju na ekonomski razvoj. Strane investicije se doživljavaju kao način popunjavanja jaza između raspoložive domaće štednje, devizne razmjene, prihoda vlade i sposobnosti ljudskog kapitala, te željenog nivoa tih resursa potrebnih da bi se postigli ciljevi rasta i razvoja.*

***Ključne riječi:** FDI, BDP, ekonomski razvoj, efekti priliva FDI*

U radu se primjenjuje model jednostruke linearne regresije. Zavisna varijabla je bruto društveni proizvod (BDP) BiH, za koji je postavljeno da je funkcija FDI. Nakon analize rezultati regresijske analize će se prikazati koeficijentom linearne korelacije između nezavisne varijable i zavisne varijable, a time će se prikazati efekt priliva FDI u BiH.

Abstract: *The form of international capital flow, which can have a significant effect on economic development, stimulation of the economy, and boost employment are foreign direct investments (FDI). The scope and structure of investment efficiency significantly affect the development of the economy and society. Arguments for foreign investment largely arise from the analysis of the determinants of economic growth, investments efficiency, and their impact on economic development. Foreign investment are perceived as a way of filling the gap between domestic savings, foreign exchange, government revenue, and the ability of human capital, to the desired level of those resources needed to achieve the objectives of growth and development. In this paper is the single linear regression applied. The dependent variable is the gross domestic product (GDP), which it is set to be the function of FDI. After the analysis the results of the regression analysis will show the linear correlation between the independent variable and the dependent variable, and thus will show the effect of the inflow of FDI in B&H.*

Keywords: *FDI, GDP, Economic Development, Effects of FDI inflow*

UVOD

Svaku ekonomiju u toku poslovne godine zanimaju konačni učinci privređivanja, ali i promatranje učinaka privređivanja u dužem vremenskom periodu. Najobuhvatnija mjera ukupne proizvodnje jedne zemlje naziva se bruto društvenim proizvodom (BDP), odnosno „Gross National Product“ ili skraćeno (GNP). Bruto društveni proizvod se definira kao tržišna vrijednost svih finalnih dobara i usluga koje je neka zemlja proizvela sa svojim inputima proizvodnje u određenom vremenskom razdoblju, najčešće u godini dana.¹ On je zbroj novčane vrijednosti lične potrošnje bruto investicija, državnih izdataka bez transfernih plaćanja i neto izvoza.

Bruto društveni proizvod (BDP) prema proizvodnom metodološkom pristupu se izražava na sljedeći način:

$$\text{BDP} = \text{LP} + \text{BI} + \text{DI} + \text{NI}$$

LP – lična potrošnja
BI – bruto investicije
DI – državni izdaci
NI – neto izvoz

Dakle, bruto društveni proizvod (BDP) je makroekonomska kategorija koja nam služi za utvrđivanje stanja i dostignuća nacionalne ekonomije u nekom vremenskom periodu. On obuhvata ukupnu vrijednost proizvodnje u toku nekog perioda koja se iskazuje u nacionalnoj valuti. Radi nacionalne uporedivosti sa ekonomijama svijeta, u međunarodnoj statistici se dobivene vrijednosti najčešće iskazuju u SAD dolarskom iznosu.

Značajan dio međunarodne mobilnosti kapitala se odnosi na direktne strane investicije (FDI). One podrazumijevaju međunarodne tokove kapitala u kojima poduzeće jedne države stvara ili proširuje podružnicu u drugoj.² Bitna značajka FDI odnosi se na činjenicu da one ne obuhvataju samo transfer resursa, nego i preuzimanje upravljačkog nadzora. Cilj im je uspostavljanje trajnog interesa poduzeća rezidenta jedne zemlje u poduzeću rezidentu druge zemlje.³ FDI se mogu definirati i kao investicije koje su učinjene sa namjerom ostvarivanja interesa u upravljačkoj strukturi sa najmanje 10% glasova.⁴ FDI prevazilazi čisto finansijsko ulaganje i obuhvata realni sektor proizvodnje.⁵ Ovaj oblik

¹Samuelson P.A.; Nordhaus W.D.: Ekonomija, Petnaesto izdanje, MATE, Zagreb 2000. str. 402

²Krugman P.R.; Obstfeld M.: Međunarodna ekonomija – teorija i ekonomska politika, Sedmo izdanje, MATE, Zagreb 2009. str.157.

³Prema OECD-u (Organisation for Economic Co-operation and Development)

⁴Prema WB (World Bank)

⁵Spulber D.F.: Global Competitive Strategy, Cambridge University Press, New York 2007. str.120

investiranja predstavlja takav oblik transfera kapitala koji se ostvaruje direktnim investiranjem u inostranstvo u vidu poduzetničke investicije.

Osnovni faktori ekonomskog razvoja su sposobnost ljudi, prirodna bogatstva, tvorba kapitala i tehnologija.⁶ Međutim, osnovna nedoumica ekonomskog razvoja se odnosi na stav zemlje prema međunarodnoj razmjeni. Investicije su značajna komponenta ekonomskog razvoja, a država može stimulirati investicije ili destimulirati investicije, zavisno od strateškog opredjeljenja i ekonomskih interesa.

Perspektiva FDI u globalnim okolnostima

U pogledu perspektive FDI u globalnim okolnostima valja istaći da globalizacija nastoji da potiče FDI gdje god postoji povoljno ekonomsko okruženje. Imajući u vidu da je proces integracije svjetske ekonomije povezan sa napretkom na planu priliva FDI, može se očekivati da će opšti pravac kretanja biti liberalizacija.⁷ Za razliku od ranijeg priliva FDI, koji je često koristio neefikasnost poslovanja u zemljama u razvoju, priliv FDI u globalnim okolnostima usmjeren je na efikasnu proizvodnju za globalno, odnosno svjetsko tržište. Prema podacima UNCTAD, strane direktne investicije u svijetu u 2012. godini iznosile su 1.237,05 milijardi USD i ostvarile su smanjenje od 18% u odnosu na 2011. godinu u kojoj su iznosile 1.508,6 milijardi USD. Ovo je posljedica nestabilnosti na globalnom tržištu

Slika 1. Globalni tokovi FDI 2004-2012 godine sa projekcijom 2013-2015. godine u milijardama USD

Izvor: *World Investment Report 2013.*

⁶Samuelson P.A.; Nordhaus W.D.: *Ekonomija*, Petnaesto izdanje, MATE, Zagreb 2000. str.704

⁷Stiglitz J.E.; Ocampo J.A.; Spiegel S.; Ffrench-Davis R.; Nayyar D.: *Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization, and Development*, Oxford University Press, New York 2006. str.37

Na prethodnoj slici se vide globalni tokovi FDI za period 2004-2012. godine. Primjetno je da je do 2007. godine zabilježen značajan trend povećanja globalnih tokova FDI. Blagi pad se desio 2008. godine, dok je značajnij pad zabilježen 2009. godine. Ovo je posljedica povećane nesigurnosti kapitala na globalnom tržištu zbog pojave globalne recesije. U 2010. godini i 2011. godini su globalni tokovi kapitala rasli, ali nisu dostigli nivo preko 2.000 milijardi USD iz 2007. godine. Globalni tokovi FDI u 2013. godini će ostati gotovo nepromjenjeni, u 2014. godini će blago porasti, a tek 2015. godini će globalni tokovi FDI bilježiti značajniji rast.⁸ Predviđa se da će u 2015. godini globalni tokovi FDI skoro dostići nivo iz 2007. godine i da će u narednom periodu rasti, a cjeneci prema predviđenom rastu u 2015. godini, potpun oporavak od globalne finansijske krize će se ostvariti 2015. godine.

Materijal i metode

U radu se vrši statističko-kvantitativna analiza uticaja FDI na ekonomski razvoj u BiH. Ovdje se primjenjuje model jednostruke linearne regresije.⁹ U navedenom modelu zavisna varijabla je BDP, za koji je postavljeno da je funkcija FDI. Model jednostruke linearne regresije se koristi za opisivanje odnosa među dvijema pojavama gdje se jedna pojava mijenja u zavisnosti od druge pojave. Ima jednu nezavisnu varijablu koja utječe na jednu zavisnu varijablu. Model se koristi za utvrđivanje smjera, intenziteta, vrste i oblika veza među pojavama. Međutim, odnosi među pojavama u prirodi i društvu su dinamični i stalno se mijenjaju. Modeli su stohastični, što znači da nisu predstavljeni strogo funkcionalnom vezom, već imaju slučajnu varijablu (u_t), koja opet ima svoje određene osobine i koja mora zadovoljiti određene predušlove. Svaki modelski pristup analizi stvarnih ekonomskih zbivanja nužno uključuje neke pretpostavke koje u izvjesnim aspektima pojednostavljaju stvarnost.

⁸ Projekcija UNCTAD-a

⁹Više vidjeti u: Montgomery D.C.; Peck E.A.; Vining G.G.: *Introduction to Linear Regression Analysis*, 5th Edition, John Wiley&Sons, New Jersey 2012.; Fox J.: *Applied Regression Analysis and Generalized Linear Models*, Sage Publications, New Jersey 2008.; Newbold P.; Carlson W.L.; Thorne B.M.: *Statistika za poslovanje i ekonomiju*, MATE, Zagreb 2010.; Šošić I.: *Zbirka zadataka iz statistike*, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet, Zagreb 1998.; Šošić I.; Serdar V.: *Uvod u statistiku*, Školska knjiga, Zagreb 1992.

U navedenom modelu se koriste sljedeći podaci:

	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.
BDP	24.759	24.051	24.773	25.666	25.654
(u milionima KM)					
FDI¹⁰	1.337	352	600	694	558
(u milionima KM)					

Tabela 1. BDP i FDI u BiH

Izvori: Agencija za statistiku BiH, Centralna banka BiH

BDP je iskazan po proizvodnom pristupu u milionima KM. Pri obračunu BDP-a primjenjivana je metodologija usklađena sa sistemima nacionalnih računa (SNA 93)¹¹ i (SNA 2008),¹² Evropskim sistemom nacionalnih računa (ESA 95),¹³ međunarodnim standardima i preporukama. Upravo je BDP najčešće korišten agregat Sistema nacionalnih računa (SNA) i indikator ukupnih ekonomskih aktivnosti. BDP u BiH je u 2009. godini pao za 2,86%, a u 2010. i 2011. je rastao, dok je u 2012. godini zabilježen blagi pad BDP-a od 0,04%.

U 2009. godini se svjetska ekonomska kriza odrazila na priliv FDI, pa je priliv smanjen za 73,67% u odnosu na 2008. godinu. Priliv FDI u BiH se povećavao postepeno, ali je značajno manji u odnosu na period prije svjetske ekonomske krize. Iako se priliv FDI u 2011. godini povećao za 15,66% u odnosu na 2010. godinu, evidentan je pad ovih investicija. U 2012. godini priliv FDI se smanjio za 19,59%. Ipak, ohrabruje činjenica što se očekuje porast stranih direktnih investicija na globalnom nivou¹⁴, pa tako i u BiH.

Korelacijska analiza se sastoji od primjene postupaka kojima se utvrđuju pokazatelji jakosti statističke veze među pojavama. Standardizirana mjera jakosti statističke veze između pojava predočenih dvjema kvantitativnim varijablama je koeficijent korelacije.¹⁵ Korelacija

¹⁰Strane direktne investicije kompilirane su u skladu sa najnovijim metodološkim uputstvima i preporukama MMF-a i OECD

¹¹System of National Accounts 1993, Commission of the European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank, Bruxelles, New York, Paris, Washington DC, 1993.

¹²System of National Accounts 2008, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank, New York 2009.

¹³European System of Accounts, European Commission, Bruxelles 1995.

¹⁴Više vidjeti u United Nations Conference on Trade and Development: World Investment Report 2013, New York 2013.

¹⁵Šošić I.: Zbirka zadataka iz statistike, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet, Zagreb 1998. str.269

među pojavama može biti pozitivna i negativna.¹⁶ Kod pozitivne korelacije linearnom porastu jedne varijable odgovara linearni porast druge varijable. Ako je ova korelacija potpuna poprima vrijednost $r=1$. Kada linearnom porastu jedne varijable odgovara linearno opadanje druge varijable, korelacija je negativna. Ako je negativna korelacija potpuna ima vrijednost $r=-1$. Međutim, u praksi nije moguće dobiti potpunu korelaciju, a koeficijent korelacije ima vrijednost od -1 do 1, pa je na osnovu toga:¹⁷

- Od 0 do $\pm 0,30$ slaba korelacija (slab uticaj nezavisne varijable na zavisnu);
- Od $\pm 0,30$ do $\pm 0,70$ srednja korelacija (srednji uticaj nezavisne varijable na zavisnu);
- Od $\pm 0,70$ do ± 1 jaka korelacija (jak uticaj nezavisne varijable na zavisnu).

Model se izražava na sljedeći način:¹⁸

$$y = a + bx \quad (1)$$

y – zavisna varijabla
 x – nezavisna varijabla
 a i b – parametri

Iz toga slijedi:

$$a = \bar{y} - b\bar{x} \quad (2)$$

Pri tome je:

$$\bar{x} = \frac{\sum x}{n} \quad (3)$$

$$\bar{y} = \frac{\sum y}{n} \quad (4)$$

Pomoću sljedeće formule se izračunava b:

$$b = \frac{\sum xy - \bar{x}\sum y}{\sum x^2 - \bar{x}\sum x} \quad (5)$$

¹⁶Više vidjeti u: Fox J.: Applied Regression Analysis and Generalized Linear Models, Sage Publications, New Jersey 2008.

¹⁷Više vidjeti u: Seber G.A.F.; Lee A.J.: Linear Regression Analysis, 2nd Edition, John Wiley&Sons, New Jersey 2003.; Bišćević A.: Osnove Statistike, Univerzitet u Bihaću, Pravni fakultet, Bihać2002.; Bišćević A.: Zbirka zadataka iz osnova statistike, Univerzitet u Bihaću, Pravni fakultet, Bihać 2008.

¹⁸Više vidjeti u: Montgomery D.C.; Peck E.A.; Vining G.G.: Introduction to Linear Regression Analysis, 5th Edition, John Wiley&Sons, New Jersey 2012.

Regresijski pravac za nezavisnu varijablu glasi:

$$x = a' + b'\bar{y} \quad (6)$$

$$a' = \bar{x} - b'\bar{y} \quad (7)$$

$$b' = \frac{\sum xy - \bar{y}\sum x}{\sum y^2 - \bar{y}\sum x} \quad (8)$$

Koeficijent korelacije se može izračunati pomoću formule:

$$r = \sqrt{b b'} \quad (9)$$

Analiza efekata priliva FDI u BiH

Pomoću linearne regresije će se ispitati uticaj FDI na BDP, prema sljedećim podacima:

Godina	Xi (FDI)	Yi (BDP)	XY	X ²	Y ²
2008.	1.337	24.759	33.102.783	1.787.569	613.008.081
2009.	352	24.051	8.465.952	123.904	578.450.601
2010.	600	24.773	14.863.800	360.000	613.701.529
2011.	694	25.666	17.812.204	481.636	658.743.556
2012.	558	25.654	14.314.932	311.364	658.127.716
Σ	3.541	124.903	88.559.671	3.064.473	3.122.031.483

Tabela 2. Podaci u modelu jednostruke linearne regresije za period 2008-2012. godine

Uvrštavanjem u (3) i (4) dobijemo sljedeće:

$$\bar{x} = \frac{3.541}{5} = 708,2$$

$$\bar{y} = \frac{124.903}{5} = 24.980,6$$

Uvrštavanjem podataka u formulu (5) dobija se:

$$b = \frac{88.559.671 - 708,2 (124.903)}{3.061.473 - 708,2 (3.541)} = \frac{88.559.671 - 88.456.304}{3.064.473 - 2.507.736,2}$$
$$b = \frac{103.367}{556.736,8} = 0,18566$$

Iz formule (2) slijedi:

$$a = 24.980,6 - 0,18566 (708,2) = 24.980,6 - 131,48441$$

$$a = 24.849,116$$

Linearna regresija za zavisnu varijablu glasi:

$$y = 24.849,116 + 0,18566 x \quad (10)$$

Funkcija BDP-a:

$$\text{BDP} = 24.849,116 + 0,18566 \text{ FDI} \quad (11)$$

Uvrštavanjem podataka u (8) dobije se:

$$b' = \frac{88.559.671 - (24.980,6) (3.541)}{3.122.031.483 (24.980,6)(124.903)}$$

$$b' = \frac{88.559.671 - 88.456.305}{3.122.031.483 - 3.120.151.882}$$

$$b' = \frac{103.366}{1.879.601}$$

$$b' = 0,05499$$

Uvrštavanjem podataka u formulu (9) dobijamo:

$$r = \sqrt{(0,18566)(0,05499)}$$

$$r = 0,10104$$

Rezultat je pozitivna korelacija, a koeficijent korelacije 0,10104 ukazuje na slab uticaj nezavisne varijable na zavisnu, odnosno na slab uticaj FDI na BDP. Prema linearnoj regresiji (10) i funkciji BDP-a (11), kada bi se FDI povećale za milion KM došlo bi do porasta BDP-a za 0,18566 miliona KM.

Mean(X)	708.2	Mean(Y)	24980.6
Variance(X)	139184.2	Variance(Y)	469900.3
Slope	0.1856648	Its Standard Error	1.0554039
Intercept	24849.1122225	Its Standard Error	826.2502495
Correlation	0.1010466	Its Standard Error	0.5743952
F-Statistic	0.0309472	Its P-value	0.8716

Slika 2. Rezultati korelacije FDI i BDP za period 2008-2012. godine korištenjem statističkog softvera

Kada se unesu posmatrani podaci u softver za statističku obradu podataka dobiju se rezultati prikazani na slici 2. Rezultat istraživanja je potvrđen, jer je rezultat linearne regresije (koeficijent korelacije) 0,10104 = 0,10104. Softver je potvrdio da se u ovom slučaju radi o pozitivnoj korelaciji među pojavama, a potvrđene su i vrijednosti x , y i parametri a i b .

Rezultati istraživanja

Model linearne regresije je izuzetno pogodan za istraživanje utjecaja inostranog kapitala na ekonomski razvoj.¹⁹ Nakon primjene ovog modela na makroekonomskim podacima BiH, rezultati istraživanja su prikazani u sljedećoj tabeli.

¹⁹Više vidjeti u: Newbold P.; Carlson W.L.; Thorne B.M.: Statistika za poslovanje i ekonomiju, MATE, Zagreb 2010.

Nezavisna varijabla	Zavisna varijabla	Koeficijent korelacije	Porast FDI za milion KM
BDP	FDI (2008-2012.)	0,10104 (+)	Dovodi do porasta BDP-a za 0,18566 miliona KM

Tabela 3. Rezultati istraživanja

Promatrajući utjecaj FDI na BDP dobili smo pozitivnu korelaciju među promatranim varijablama. Rezultati analize uticaja FDI na BDP za period 2008-2012. godine, odnosno koeficijent korelacije 0,10104 ukazuje na slab pozitivan uticaj FDI na BDP. Korelacija je pozitivna i prema linearnoj regresiji kada bi se FDI povećale za milion KM došlo bi do porasta BDP-a za 0,18566 miliona KM.

Period	Promjena FDI u %	Promjena BDP u %
2009/2008	- 73,63 %	- 2,86 %
2010/2009	+ 41,33 %	+ 3,00 %
2011/2010	+ 13,54 %	+ 3,60 %
2012/2011	- 19,59 %	- 0,05 %

Tabela 4. Pregled promjena FDI i BDP u % za posmatrani period

Iz prethodne tabele vidimo da je smanjenje FDI popraćeno smanjenjem BDP-a i da je porast FDI popraćen porastom BDP-a. Otuda se pojavila pozitivna korelacija. Međutim, koeficijent korelacije 0,10104 ukazuje na slab uticaj FDI na BDP.

ZAKLJUČAK

Na osnovu koeficijenta korelacije između FDI i BDP za period 2008-2012. godine možemo zaključiti da postoji, iako slab, pozitivan uticaj priliva FDI na ekonomski razvoj. Dakle, uz porast FDI dolazi i do porasta BDP-a, a uz pad FDI dolazi do pada BDP-a, odnosno javlja se pozitivna korelacija među ovim pojavama.

FDI se poduzimaju sa ciljem ostvarivanja profita, imaju pozitivan uticaj na ekonomski razvoj u zemlji koja prima kapital, ali je obično niska stopa reinvestiranja, te zbog toga, između ostalog, FDI imaju slab uticaj na BDP i ekonomski razvoj.²⁰ FDI će odlaziti tamo gdje je poslovanje najsigurnije i tamo gdje omogućuju najeveći povrat na uložena sredstva.²¹ Ove investicije će brže reagovati ukoliko ne ostvaruju planirani prihod, te će, u tom slučaju, odlaziti tamo gdje mogu ostvariti taj prihod. To znači da su FDI nestabilne za planiranje

²⁰Više vidjeti u: Herrmann H.; Lipsey R.: Foreign Direct Investment in the Real and Financial Sector of Industrial Countries, Springer, Berlin 2003.

²¹Više vidjeti u: Bouchet M.H; Clark E.; Gros Lambert B.: Country Risk Assessment: A Guide to Global Investment Strategy, John Wiley & Sons, Chichester 2003.

ekonomskog razvoja. Uticaj FDI na ekonomski razvoj jeste pozitivan i one imaju pozitivnu implikaciju na razvoj privrede, ali nemaju dovoljnu snagu za značajniji razvoj privrede, što je potvrđeno rezultatima istraživanja.

Strani kapital je prepušten tržišnim zakonima i interesima izvan zemlje koja prima kapital.²² Ovdje se veoma često radi o interesima krupnog kapitala svjetskih velesila koje su upravo plasmanom kapitala na globalnom nivou našli način da proširuju tržišta i da koriste resurse manje razvijenih zemalja u globalnom svjetskom poretku.²³ U takvim okolnostima, inostrani kapital neće biti uvijek plasiran u privredne grane/djelatnosti u kojima će biti najefikasniji za zemlju koja prima kapital. Zemlje koje su se nedavno najbrže razvijale investirale su u ljudski i fizički kapital i postigle visoku produktivnost ovih investicija dajući tržištu, trgovini i konkurentnosti glavnu ulogu.²⁴ Država nije preuzimala ulogu tržišta, nego je osiguravala preduslove njegovog efikasnog funkcioniranja.

Rezultati istraživanja su pokazali da inostrani kapital može pozitivno djelovati na ekonomski razvoj. Međutim, osnovna pretpostavka tome je da priliv inostranog kapitala mora biti popraćen ljudskim kapitalom. Sigurno je da priliv inostranog kapitala mora pratiti razvoj, ne samo ljudskog kapitala, već i cjelokupnog društvenog sistema. Korelacija FDI i razvojnih rezultata je indirektna, zavisna od sposobnosti privlačenja investicija, okruženja u zemlji koja prima kapital, kvaliteta ljudskog kapitala²⁵ i kvaliteta same FDI.²⁶

Najčešće spominjani doprinos stranih investicija razvoju je njihova uloga u popunjavanju jaza u resursima između ciljanih ili željenih investicija i lokalno mobilizirane štednje.²⁷ Međutim, ako se proces ekonomskog razvoja ne pokrene u zemlji i ako se ne ispune pretpostavke za priliv inostranog kapitala, investicije neće priticati u zemlju. Stoga je razumljivo zašto se zemlje u razvoju takmiče u privlačenju sredstava na globalnom nivou.²⁸ Iako zemlje u razvoju obično posjeduju ljudske i prirodne resurse, njima najviše nedostaje savremena tehnologija i kapital da bi se brže razvijale. Stepem u kojoj će zemlja uvoznica

²²Više vidjeti u: Moran T.H.: *Foreign Direct Investment and Development*, Peterson Institute for International Economics, Washington 2011.

²³Više vidjeti u: Baldwin R.E.: *The Effect of Trade and Foreign Direct Investment on Employment and Relative Wages*, NBER Working Paper No.5037, Cambridge 1995.

²⁴Više vidjeti u: Rothwell W.J.; Gerity P.E.: *Linking Workforce Development to Economic Development*, Community College Press, Washington DC 2008.

²⁵Više vidjeti u: Rothwell W.J.; Gerity P.E.: *Linking Workforce Development to Economic Development*, Community College Press, Washington DC 2008.

²⁶Nunnenkamp P.: *To What Extent Can Foreign Direct Investment Help Achieve International Development Goals?*, *World Economy* 27 (5), Wiley-Blackwell, New Jersey 2004. str. 657-677

²⁷Todaro M.P.; Smith S.C.: *Economic Development*, 11th Edition, Prentice Hall, New York 2011. str.681-682

²⁸Više vidjeti u: Richard H.K.V.: *How Countries Compete: Strategy, Structure, and Government in the Global Economy*, Harvard Business School Publishing Corporation, Boston 2007.

kapitala biti u stanju da apsorbira savremenu tehnologiju iz inostranstva direktno zavisi od ljudskog kapitala u zemlji.²⁹

LITERATURA

1. Baldwin R.E.: *The Effect of Trade and Foreign Direct Investment on Employment and Relative Wages*, NBER Working Paper No.5037, Cambridge 1995.
2. Blanchard O.: *Macroeconomics*, Prentice Hall, New York 2003.
3. Bišćević A.: *Osnove Statistike*, Univerzitet u Bihaću, Pravni fakultet, Bihać 2002.
4. Bišćević A.: *Uvod u ekonomiju*, Univerzitet u Bihaću, Pravni fakultet, Bihać 2000.
5. Bišćević A.: *Zbirka zadataka iz osnova statistike*, Univerzitet u Bihaću, Pravni fakultet, Bihać 2008.
6. Bouchet M.H; Clark E.; Gros Lambert B.: *Country Risk Assessment: A Guide to Global Investment Strategy*, John Wiley & Sons, Chichester 2003.
7. Burda M.C.; Wyplosz C.: *Macroeconomics*, Oxford University Press, New York 2001.
8. Fox J.: *Applied Regression Analysis and Generalized Linear Models*, Sage Publications, New Jersey 2008.
9. Goldin I.; Reinert K.: *Globalization for Development – Meeting New Challenges*, Oxford University Press, New York 2012.
10. Hanson J.A.; Honohan P.; Majnoni G.: *Globalization and National Financial Systems*, World Bank, Washington DC, 2003.
11. Herrmann H.; Lipsey R.: *Foreign Direct Investment in the Real and Financial Sector of Industrial Countries*, Springer, Berlin 2003.
12. Jones F.B.: *The knowledge trap: Human capital and Development reconsidered*, NBER Working Paper No.14138, Cambridge 2008.
13. Krugman P.R.; Obstfeld M.: *Međunarodna ekonomija – teorija i ekonomska politika*, Sedmo izdanje, MATE, Zagreb 2009
14. Levi M.D.: *International Finance*, 5th Edition, Routledge, New York 2009
15. Montgomery D.C.; Peck E.A.; Vining G.G.: *Introduction to Linear Regression Analysis*, 5th Edition, John Wiley&Sons, New Jersey 2012
16. Moran T.H.: *Foreign Direct Investment and Development*, Peterson Institute for International Economics, Washington 2011.
17. Moran T.H.: *Parental Supervision: The New Paradigm for Foreign Direct Investment and Development*, Institute for International Economics, Washington DC 2001.
18. Newbold P.; Carlson W.L.; Thorne B.M.: *Statistika za poslovanje i ekonomiju*, MATE, Zagreb 2010.
19. Nunnenkamp P.: *To What Extent Can Foreign Direct Investment Help Achieve International Development Goals?*, World Economy 27 (5), Wiley-Blackwell, New Jersey 2004.

²⁹Jones F.B.: *The knowledge trap: Human capital and Development reconsidered*, NBER Working Paper No.14138, Cambridge 2008.

20. Richard H.K.V.: *How Countries Compete: Strategy, Structure, and Government in the Global Economy*, Harvard Business School Publishing Corporation, Boston 2007.
21. Rothwell W.J.; Gerity P.E.: *Linking Workforce Development to Economic Development*, Community College Press, Washington DC 2008.
22. Rothwell W.J.; Gerity P.E.: *Linking Workforce Development to Economic Development*, Community College Press, Washington DC 2008.
23. Samuelson P.A.; Nordhaus W.D.: *Ekonomija*, Petnaesto izdanje, MATE, Zagreb 2000.
24. Seber G.A.F.; Lee A.J.: *Linear Regression Analysis*, 2nd Edition, John Wiley&Sons, New Jersey 2003.
25. Spulber D.F.: *Global Competitive Strategy*, Cambridge University Press, New York 2007.
26. Stiglitz J.E.; Ocampo J.A.; Spiegel S.; Ffrench-Davis R.; Nayyar D.: *Stability with Growth: Macroeconomics, Liberalization, and Development*, Oxford University Press, New York 2006.
27. Šošić I.: *Zbirka zadataka iz statistike*, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet, Zagreb 1998.
28. Šošić I.; Serdar V.: *Uvod u statistiku*, Školska knjiga, Zagreb 1992.
29. Tihi B. i ostali: *Osnovi marketinga*, Univerzitet u Sarajevu, Ekonomski fakultet, Sarajevo 1999.
30. Todaro M.P.; Smith S.C.: *Economic Development*, 11th Edition, Prentice Hall, New York 2011.

Ostali izvori

1. *European System of Accounts*, European Commission, Bruxelles 1995.
2. <http://unctad.org>
3. <http://www.oecd.org/>
4. <http://www.worldbank.org/>
5. <http://www.bhas.ba/>
6. <http://www.cbbh.ba/>
7. Organisation for Economic Co-operation and Development: *Delivering Local Development: New Growth and Investment Strategies*, OECD Publishing, Paris 2013.
8. Saopštenje Agencije za statistiku BiH br.4, Sarajevo 2009.
9. Saopštenje Agencije za statistiku BiH br.4, Sarajevo 2010.
10. Saopštenje Agencije za statistiku BiH br.4, Sarajevo 2011.
11. Saopštenje Agencije za statistiku BiH br.4, Sarajevo 2012.
12. Saopštenje Agencije za statistiku BiH br.6, Sarajevo 2012.
13. *System of National Accounts 1993*, Commission of the European Communities, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations and World Bank, Bruxelles, New York, Paris, Washington DC, 1993.
14. *System of National Accounts 2008*, European Commission, International Monetary Fund, Organisation for Economic Co-operation and Development, United Nations, World Bank, New York 2009.

15. World Bank: *World Development Report 2013: Jobs*, Washington DC 2012.
16. *World Economic Outlook 2013*, IMF, Washington DC 2013.
17. *World Investment Report 2013*, United Nations Conference on Trade and Development, New York 2013.

Eldin Begić, Azra Bišćević